

NAGY IMRE KÖLTÉSZETE

A NÉPI IRODALOM ÉS AZ „ÖSTEHETSÉGEK”

„Azért születünk, hogy éljünk s hogy megélhessünk szorgalmasan dolgozzunk jó és rossz földjeinken. A négy évszak négyszer feszít bennünket keresztre, eső mossa a nap kicserézi bőrünket, gyarló kétségbeesésben azért nem roppanunk össze. Fajtánkhoz így vagyunk hűek s hasonlóak önmagunkhoz, így ismernek meg állataink s így számol velünk az Isten.”¹

Kassák a Kelet Népében megjelent *A parasztok üzenete* c. versében világosan rajzolódi ki az a magyar történelemben és irodalomban egyaránt jelentős szerepet játszó alak, amely korokat átlépve meg tudta őrizni szívósságát, a természettel szoros kapcsolatát, eredetiségét: egyszerre gögös és alázatos mivoltát – ez a magyar paraszt.

A magyarságtudat alakulásában egyetlen korban sem mellőzhető ez a kép.

Ady ad hangot e gondolatoknak, amikor azt állítja, hogy a társadalomnak a népből, az irodalomnak a régi és paraszti nyelvből kell megújulnia. Így a parasztság nyelvét tette példának. Amikor nyelvi eredetiségért és kulturális tradícióért Balassihoz, Károlihoz, Csokonaihoz fordult, akkor tudta, hogy a nép – közelebről a parasztság – mindig daloló, hol sokszínű és gazdag: hol meg ”iromba” és „szük” magyar nyelvének származásával találkozik.

Nagy Imre, a költő – aki származását és életformáját tekintve is paraszt volt – költeményeinek felépítésében más forrásból nem is meríthetett volna, mint a paraszti világból. Az ő gondolkodásában a népiség, költői formájában a népiesség belülről fakadt és nem megtanult, felvett ismeretekből táplálkozott. Az irodalomtörténet a „népi líra” című szó alatt adott helyet költészetének. Verseinek értelmezéséhez szükséges megismerkednünk a „népi” szó fogalmának irodalomban betöltött szerepével, alakulásával.

Ha teljességében akarjuk látni a fogalomkörhöz társuló képet, érteni akarjuk annak jelentését, egészen a gyökerekig – a népköltészethez – kell visszanyúlnunk. A népköltészetnek jól ismert a szimbólumteremtő hajlama. Népdalaink legtöbbjében ott leljük a madár szimbólumot, mint a szabadságvágy kifejeződésének tárgyiasult formáját. Nagy Imre költeményeiben leggyakrabban előforduló madárfélék: a pacsirta, a sas, a daru, a veréb, a varjú. Külön-külön mindegyik madár más-más árnyalatát adja az alapjelentésben megfogalmazott szabadságvágnak. Ezt tanúsítják verscímei is *A pacsirta vére; Apám darutolla; Pacsirtafészek Budapesten; Darvak a falum egén; Varjak a diófán; A pacsirta sorsa; A madár; Verebek lakodalmán; Varjak nyáron; Kuvikárnyas éjszakában; Sas a viharban*. Témája a népköltészetnek, a „népi” költeményeknek: a nép élmé-

¹ KASSÁK Lajos: *Parasztkok üzenete*. Kelet Népe. Bp. 1941. VII. évf. 17. sz. 9

nyei, érzései, vágyai. Ezt a témát archaikus és közérthető, egyszer nemes, másszor durva, de mindig erőteljes a nép nyelvét felidéző formában öntik. Legkedveltebb műfajok: a népdal, a népballada és az elbeszélő költemény. Különösen a népdalból eredően gyakori a gondolatrítmus, a falusi képvilág, a magyaros ütemek, az egyszerű szerkezet, a tiszta szókép. Közvetlenül, vagy közvetve ott rejtőzik a sorok mögött a „magyar paraszt”. Az magyar paraszt, aki a létért való küzdelemben nemcsak felegyenesedni tud, hanem makacs is, mohó is, és mindig tud szenvedni igazáért. Erről az embertípusról ír Nagy Imre is. (*Fáraók sírja; Téli kesergés;* című versek.)

Kérdezhetnénk: mi tartotta fenn évszázadokon át ezeket az emberi és irodalmi értékeket. A magyarázat nyilvánvalóan nem elsősorban anyagi eredetű. Gulyás Pál így fogalmazza meg: „Minden közösségben kell rejtőznie az őt mozgató technikai és társadalmi apparátus alatt egy láthatatlan, de mélyebb valóságnak, egy legvégső célöszönnek, amely már a vallás és a metafizika birodalmába tartozik, amelynek a tényeit aktába nem lehet iktatni, de a szívekbe nem iktatásuk mégis beláthatatlan következményekkel jár: a közösség felbomlásával.”²

A hitről van itt szó. A hit nemcsak a közösségi szellem kialakulását segítheti elő, de a valóságban megállni tudás képességét is fejleszti. Németh László így vall erről a kérdéstről: „Lelki varázs is tarthat fenn osztályöntudatot, nemcsak az anyagi valóság.”³

A népköltészet társadalmi bázisaként az értelmező szótár is a parasztságot emeli ki egyedül. Nem lehet véletlenszerű, hogy a XX. századi új népi líra értelmezésében a nép egyenlő a parasztsággal. Ennek is hagyománya van a magyar irodalomban. Ezt a megállapítást támasztja alá Németh László is a Két nemzedék c. tanulmánykötetében: „Magyarországon azonban történelmi osztály a parasztságon kívül csak nyomokban van. Azt a történelmi emlékkincset azonban, mely oly hasznosan egészíti ki az íróét, nagyobb tömbben csak a parasztság őrzi.”⁴

A magyar parasztság – amint ez a népköltészetben is megfogalmazódik – nem ismer félmegoldásokat, részigazságokat, kompromisszumokat, nem hajlamos az asszimilálódásra. Ezért kell neki oly sokat túrnie, szenvednie, keresztre feszítettség fájdalmát viselnie. Ezért tűnik fel oly sokszor a mártíromság fényében. A közösség költészete – és ezt is átveszi a „népi líra” – meghatározza azokat a szigorú normákat, melyek szerint a népnek élnie lehet, élnie szabad. A népköltészet örökszép etikája szerint a legbensőbb emberi érzéseken semmilyen cél érdekében nem lehet erőszakot tenni, mert a lélek jobban ragaszkodik a szabadsághoz, mint az élethez.”⁵

A népköltészet tehát az a gyökérhálózat, amelyből kifejlődhetett a növény: a népi irodalom. A népiség fogalma szükségszerűen történeti jellegű, így koronként változó eszme világában és alkotó módszerében egyaránt. Míg Csokonainál plebejus demokracizmust jelentett, addig Petőfinél a tudatos forradalmiság eszméjévé nőtte ki magát. Arany János költészetének a népi és nemzeti volta adta az esztétikai mértéket. Ennek a

2 POMOGÁCS Béla: A tárgyias költészetűl a mitológizmusig. Bp. Akadémiai Kiadó, 1981. 109.

3 NÉMETH László: Két nemzedék. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1970. 681.

4 Ua. mint a 3. 694.

5 GÖRÖMBEI András: Sinka István. Bp. Akadémiai Kiadó, 1977. 95.

vonálnak a betetőzője, de egyben megújítója is Ady Endre. A két világháború között kialakult „új népirány” – mint ahogy neve is jelzi – újat hozott a népiség fogalmában, de a már meglévő alapokra épített. Ennek motorja a népi mozgalom volt. A mozgalom jellegét ideológiai és politikai tevékenység határozta meg.

„A történelmi háttére a magyar népies irányzatnak is: a munkásosztály veresége. De már az 1919-es veresége! A parasztsághoz, mint a nemzet törzséhez fordulás 1919-ből ered. A népiesek számára a két évtized előtti nagy vereség azt jelképezi, hogy a magyar munkásság a történelmi vizsgán megbukott: bebizonyosodott, hogy nem tudja vezetni az országot. Ha pedig a munkásság levizsgázott, melyik néposztály lehet a jövő hordozója. Csak a parasztság.”⁶

A népi mozgalom szellemi megalapozója Szabó Dezső volt, aki fiatalemberként hallatlan energiával, önbecsüléssel és hasonló méretű hivatástudattal volt felvértezve. Az 1910-es években politikai írásaiban a nietscheanizmus és a pozitívizmus egyéni ötvözetét próbálta megteremteni. Később egyre erőteljesebben a magyar-kérdés izgatta. 1928-ban megjelenik *A kis nemzetek sorsa* című írása, melyben nemzetéért féltve aggódva – intve harcol:

„...a magyarság tehát akkor építi jövője útjait: ha mi magyarok – és tényleg saját fajtaink tagjaival – meggyünk be a legnagyobb erővel minden ilyen célú mozgalomba, ha mi igyekszünk minden ilyen irányú akarat élére állni ... Aki nem igyekszik irányítani: azt irányítják, annak sorsa mások kezében van. És Közép- és Kelet-Európa kisebb államaiban nekünk kellene megkezdenünk egy egészségesebb fejlődést jelentő, hatalmas propagandát.”⁷

Ezt a gondolatot ismétli és alakítja tovább Németh László, a népi mozgalom ideológusa, esztétája, kritikusa, szépírója. Ezt támasztja alá Féja Géza szárszói hozzászólásában a népi mozgalomról. Szellemi előzménye a mozgalomnak a fent említett népköltészet és az azt továbbvivő műköltszet, ezentúl pedig a kurucköltszet és a „turanizmus”. Az utóbb említett fogalom a keleti művészet iránt támadt érdeklődést takarja. A „turanizmus” hatása alatt keletkezett költeményekben fellelhetők a keleti kultúrák mitológikus jelképei. Így Nagy Imre költeményeiben is (*Hajnalban az Őrhalmon; Lócsontváz a pusztán*). Az első költemény különösen azt sugallja, hogy a magyarság történelmi gondjait rokontalan európai sorsa okozta, hiszen így ázsiai nép létére idegen népek közé került. A „turanizmus”-nak művelődéstörténeti forrásai és eredményei voltak, de ugyanakkor politikai és nacionalista indítékai is. Ez a fogalom beilleszkedett a nagy magyar nacionalizmus ideológiájába, a világháború idején pedig az imperialista politika támogatója, majd az ellenforradalom és fajvédő mozgalom szövetségese lett. A nacionalizmus központi fogalom a népi mozgalomban.

6 Ua. mint a 3. 14.

7 Idézi DIÓSZEGI András: *Megmozdult világ c.* kötetében. Bp. Szépirodalmi könyvkiadó, 1967. 323.

„A népi írók nacionalizmusára az a jellemző, hogy tulajdonképpen a magyar nacionalizmus történetének e két: progresszív és reakciós tendenciáját kívánják összeegyeztetni.”⁸

A mozgalom közvetlen előzménye: a népiesekhez hasonló törekvéseket megfogalmazó egyesületek, társulatok létrejötte. A legjelentősebbek: a Bartha Miklós Társaság (1925), a Sarlós mozgalom (1928), a Buday György vezette szegedi agrársettlemment mozgalom, a katolikus cserkészisztek Fiala Magyarországa (1930), és ugyanebben az évben megalakult az Erdélyi Fiala mozgalma. Ebből a mozgalomból nőtt ki a népi irodalom, melynek első valódi fémjelzői Erdélyi József: *Ibolyalevél* (1922) és Illyés Gyula: *Nehéz föld* (1929). A mozgalom első szakasza – Erdei Ferenc szerint „hőskora” – a kezdetektől 1938-ig, a Márciusi Front szétszóródásáig tartott, a második szakasz 1938-tól a háború végéig, a harmadik szakasz 1945–1956-ig, a negyedik pedig 1956-tól napjainkig. Nagy Imre az első szakaszban lépett pályára, de valójában a második szakaszban kapcsolódott igazán a mozgalomhoz. A népi írók munkásságát sokarcúság jellemzi, stílusában sem egységes. Egyetlen dologban jutottak közös nevezőre: a magyar szabadság, a nemzeti- állami függetlenség kérdésében és a parasztságtól újjászületett demokratikus Magyarország megteremtésében. Ennek háttere:

„Nagyobb volt a parasztság társadalmi súlya: belőle lehetett és kellett a nemzet csinálni. Gyarmati és félgyarmati sorban a parasztság volt a nemzeti hagyományok őrzője, a megtartó erő és a jövő reménysége: a minden szerepre hivatott, nemes, nagy és szent nép: róla mintázták a nemzeti karaktert, s a haladó irodalomban és politikában áhítattal ejtették a nevét.”⁹

A népi mozgalomnak és irodalomnak szellemi műhelyei voltak a Válasz c. folyóirat (1934–1938) és a Kelet Népe (1935–1942). A mozgalomban és az irodalomban egyaránt a harmincas években következett be erős polarizálódás. A balszárny legkiemelkedőbb alakja Illyés Gyula volt. Ide sorolható Nagy Imre is. Erdélyi József, Sértő Kálmán a jobbszárnyat képviselték. Az úgynevezett „harmadik utas” áramlatban keresték helyüket: Gulyás Pál, Sinka István. A „harmadik utas” elképzelés kidolgozója Németh László volt. Ennek lényege a „minőségi szocializmus” vagy „marxizmus nélküli szocializmus”. Sinka István a tipikusan magyar út kereséséről így beszélt:

„... nekem nem kell se a nyugati, se a keleti szocializmus, mert mind a kettő oda való, ahol termett.”¹⁰

Ennek megfelelően a költészet is többarcú. Kétféle költői szemléletet és stílust különböztethetünk meg: a tárgyias költészet, amely a költői realizmus hagyományait újí-

8 Ua. mint a 7. 315.

9 CZINE Mihály: Nép és irodalom. Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó 1981. 235.

10 Ua. mint 5. 62.

totta fel. Ennek kifejezői: Illyés Gyula, Erdélyi József, de hatott Babits Mihály, József Attila, Szabó Lőrinc, Radnóti Miklós, Jankovich Ferenc költészetére is.

A népi irányzat másik stílusváltozatát: a mitologikus költészet teszi ki, melynek lényege: az archaikus népi hagyományok megőrzése és ezáltal mitologikus, mágikus költészet kialakítása. Szokás ezt „népi szürrealizmusnak” nevezni (ami nem igazán találó). Meghatározó egyénisége ennek az irányynak Sinka István. Idetartozik részben Nagy Imre költészete is, jóllehet nála szerepet kapott a tárgyias költői szemlélet is. Nagy Imrét akkor fedezte fel a mozgalom, amikor a falukutatás lendületet kapott. Az 1920-as évek végén bukkantak fel az „östehekségek” (köztük Nagy Imre is). Megjelenésük az irodalomban széleskörű vitára adott alapot. Babits Mihály véleménye az volt, hogy a paraszti származás a költő megértéséhez szükséges, de nem a megítéléséhez. Volt ennek a falukutató mozgalomnak értékes, és pusztító, romboló hatása is. Hiszen egyik oldalról a nép közül felfedezett, kiemelt tehetségeket, de a másik oldalról – politikai befolyás hatására – negatív irányba terelődött, mivel túlzott önbizalmat gerjesztett, s ez a végletekbe csapó önbizalom lezüllesztette a gyengébb jellemű tehetségek pályáját. Németh László *A minőség forradalmában* figyelmeztet erre a veszélyre:

„Sokunknak az egész élete, egész ereje éppen csak arra volt jó, hogy nekirugaszkodjék. A gyengébb östehekség kitépi magát környezetéből, egy bizonyos határnál megakad, ott lézeng az elhagyott világ és a meg nem hódított közt és hazátlan lesz, nyugtalan, érzelmeiben boldogtalan.”¹¹

A pozitív hatásra is Németh László mutat rá legeggyértelműbben:

„Az Isten nem falukutató, ő nem oszthat ki Zalára, Sárközre, a Palócságra stb. egy-egy tehetséget. Neki elég, ha egy-két helyt dobja a mélybe megvilágító villámát. Amit fényüknél megláttunk: nem sok, de arra elég, hogy elfelejtett milliőkat a szívközből kössön, s amit egy haldokló kultúra a kezéből kibocsájt: az új nemzet kifejtse s eltegye magának.”¹²

Németh László gondolatát folytatva – Isten megvilágító villámfényénél Sárrétudvari is megvilágosodott, láthatóvá vált, ha csak rövid időre is. 1928-ban először, s aztán még jó néhányszor egészen 1942-ig. A két évszám Nagy Imre költészetének időtartamát fogja közre. Mondhatni: tiszavirág-életű. S ennek a rövid, de mégis fölfelé ívelő pályának egyetlen élményforrása: a költő szülőfaluja – ahol egész életét élte le – Sárrétudvari.

Nagy Imre azon a napon mozdult meg először anyja méhében, amikor a magyar nép ezeréves ünnepét ülte, 1896-ban. Aztán ez év őszén meg is született. Édesapja Nagy Jakab parasztember volt. Édesanyja Hegedűs Ágnes, halk szavú, beteges asszony. Nagy Imre kilenc éves volt, amikor édesanyját elszólitotta tőlük a halál. A korán elment anya

11 Idézi POMOGÁCS Béla: *A tárgyilagos költészettől a mitológizmusig*. Bp. Akadémia Kiadó, 1981. 323.

12 Ua: mint a 3. 688.

alakja élete végéig kíséri. Ezt idézi az *Anyám bűne*; *Anyám a csillagot nézte*; *Anyám a viharban*; *Anyám virága* című versek.

Gyermekkorának meghatározó élménye volt a nagyapja, aki még gyűjtögető életmódot folytatott, kis ladikjával járta a vizet éveken át. A tőle hallott történetek, mesék, dalok elevenedtek meg költeményeiben. Innen ered romantikus, nosztalgikus visszavágódása a régi, vadregényes élet iránt. Ez a nosztalgikus hang csendül ki az *Őseim tükre* című ciklusban. A régi Sárrét romantikus élete jelenik meg az *Ősanyám a pusztán*; *Emlékezés szépapámra*; *Nagyapám a régi halott*; *Nagyapám meséje*; *Őseim tükre*; *Lármás az ősmocsár vize*; *Ősnádasok árnyán*; *Nagyapám a nád árnyán*; a *Sárrét vizén* című versekben. Nagy Imre siratta az eltűnt „tükröt”, amelyben megnézhatték magukat a csillagok, sajnálta a tájat, ahol a nád közt madártojások rejtöztek, ahol madarak verték fel a tájat csiripelésükkel, ahol ezüstös, karcsú halak úszkáltak a vízen, s ahol békében éltek az emberek. Ezt a hangulatot adja vissza a fent említett *Őseim tükre* című vers is.

„Szép volt az őseim tükre,
haljátékos, fénylő mocsár,
s nézte magát benne a nap,
mikor lángolt a forró nyár.”

A hangulat folytatója a *Nagyapám a nád árnyán* című vers:

„Nem álmodott csak pipázott,
s szállt füstje a Sárrét feletti,
és nagyapám szépnek látta
A mocsarat, az életet.”

Gyermekkorának alapvetően meghatározó élménye: a természet közelsége. Így nyilatkozott erről Nagy Imre barátjának:

„Bizony megesisik néha, hogy a fészkén ülő kis pacsirtát agyonsújtja a kasza. A parasztember nagyon szereti a kis pacsirtát, s ha véletlenül madártragédia történik, nagyon fáj a parasztember lelke. Gyermekkoromban egy aratáson láttam egy véres pacsirtát, melyet egy nagy zordon arcú arató vágott agyon kaszával. A nagy zordon parasztnak nagyon fájhatott az eset, mert ekkor délben nem ebédelt, azt kifogásolta, hogy fáj a feje, jól emlékszem rá. Én a kispacsirtát eltemettem az urasági határkő tövébe, kék és piros színű vadvirágot ültettem a kicsi madárra. A búza fűvé száradt, sorsa az én lábamat is fölsebezte és kevés véreimből egy pár csepp odahullott a pacsirta sírjára. Itthon beteg édesanyámnak elmondtam a szomorú története, és láttam édesanyám hervadt, láztól piros arcán a szomorúság megindulását, amely az én gyermeklelkembe folyt, és nem volt kedvem játszani a nap délutánján. Estére vihar támadt, villámok lobogtak, dörgött, csattogott az ég, féltem nagyon, beteg édesanyám mellől gondoltam a szegény aratóra, aki egy kereszt tövében vergődve gondolt a kis halott pacsirtára, és talán láthatta a villámok lobbanó fényénél a kis ma-

dár vérző testét, Isten haragjának gondolta a zivatart ... Így volt , jól emlékszem, én is álmodtam már többször is a kis halott pacsirtáról és most verset írtam róla.”¹³

Ebből születnek: *A pacsirta vére; A pacsirta sorsa* című versek.

Még fiatal korában egy rakodás alkalmával ráesett a ló, és karját több helyen is el-törte. A törés rosszul forrott össze, és ezután már örökre nyomorék maradt a bal karja. Tudva lévő, hogy parasztembernél a testi épség a legfontosabb. Az olyan embert, akinek valamilyen fogyatékosága van, már nem is veszik teljes értékű emberszámba. Őt is csak törekhordónak alkalmazták az aratás alkalmával. Talán ez is a magyarázata, hogy verseiben a természethez menekül a nyomasztó emberi világból. Szellemi élenksége an-nál inkább feltűnt környezetében. Nem egyszer fordult elő vele, hogy elgyalogolt társai-val a Hagymásba és a munka kiosztásánál a következő mondattal utasították vissza: „A cocialista Nagy Imre kutyagolhat haza, de már iszkolhat is! Számára nincs munka.”¹⁴

Voltak, akik azt ajánlották menjen Pestre. Erre ő így válaszolt:

„Nem tudnék én ott élni idegenben, távol a falumtól. Én csak itt tudom megírni a verseimet. Itt gondolom ki őket a kapanyélen. Míg hajnalonként kigyalogolok az urasági majorba. Meg az uradalmi hodályba a földre szórt szalmán, álmatlanul töltött éjszakákon. Van úgy, hogy kettőt-hármat tartogatok készen. Úgy érzem felszi-várognak a szívemből a fejembe. Munka közben elmondogatom magamban, s amikor otthon megpihenek papírra vetem őket.”¹⁵

Itt maradt tehát a faluban a többi szegény pórral és szolgálta az urakat. Ezek az urak évszázadokon keresztül alakították ezt a népet sok tekintetben igénytelené. Örökös fé-lelemben tartották, üzték, kergették a munkába, és leggyilkosabb módszerük is jól be-vált: amikor csak lehetett egymás ellen uszították őket.

Nem volt könnyű a Nagy Imre-félék élete. Szállása sokszor az ökor faránál hideg-ben, melegben. Tápláléka kenyér, víz, „motorleves”. Ünnepnapokon krumpli, tészta. Egy pakli dohányért mindenre képesek: meztelenre vetkőzve is végigment egy-egy fiú százötven-kétszáz lány előtt ebédidőben. Meggyötört testük szombaton hazavánszor-gott. A vasárnapi pihenést ruhamosással, szárítással, bocskoruk javításával töltötték el. Délután már ismét nyakukba vették a határt. Fizetségük napi 70–80 fillér.

Élete tragédiái közepette szaporodnak versei. 1929-ben tudja ország-világ előtt bizo-nyítani költői tehetségét. A Magyar Falu pályázatára több száz „népköltő” közül ő nyeri az első díjat. A Magyar Falu heti lap volt. Nagyatádi Szabó István alapította az I. világháború idején. Később kormánypárti lap lett. 1928-tól Zsirkay János vette át a vezetését. Ez idő alatt a Magyar Falu meglehetősen elterjedt vidéken. Amikor Zsirkay vette át a lap vezeté-

13 FODOR András: Álmatlan éj. Bp. Irodalomtörténet, 1960. 396.

14 Ua. mint a 13. 397.

15 Ua. mint a 13. 397.

sét meghirdették az első „bronztulipános pályázatot”. A díjat Gömbös Gyula ajánlotta fel a legjobb vers- és prózaírónak ... a költői versenyt Nagy Imre nyerte.¹⁶

Így sikerült őt a névtelenség világából kiemelni. Az oklevél szövege a következő: „Miként ez a tulipán nem hervad, a rozsdá nem fogja, akként maradjon és éljen Nagy Imre neve is minden jó magyar szerető emlékezetében. Legyen az ő dala forrásvíz, mely a szikkadó magyar testvérek szomját eloltja, legyen rózsalugas, mely alatt a fáradt magyar megpihenhet, legyen harangszóró, melynek szárnyán ég felé röppülhet a göröngyök gyermeke.”¹⁷

Megismerkedik Biharban élő költőkkel, írókkal. Ez később is felhajtóerő lesz a versíráshoz. Barátságba kerül Horváth Lajossal, Hegyesi Jánossal, Szűcs Sándorral, Szabó Pállal, Sinka Istvánnal és Domokos Bélával. Később megismeri Veres Pétert, Kállai Gyulát és Móricz Zsigmondot is.

Magánéletében egyaránt éri öröm és bánat. Zsófia nevű kislányuk hat és félveesen vörhenyben meghal, Róza nevű lányuk paralízises. Később még két egészséges – ma is élő – fia született. Közéleti tevékenysége abban merült ki, hogy a Sárrétudvariban megalakult Harmadik Polgári Körnek – ami a Szociál Demokrata Párt szervező munkájának eredményeként jött létre – jegyző lett.

A csendőrség több alkalommal felkereste Nagy Imrét. Többször faggatták kapcsolatairól, arról, hogy kik pénzelik. Ők úgy gondolták, hogy az oroszok, a kommunisták állnak mögöttük, ezért zaklatták Nagy Imrét több alkalommal. Neki viszont nem voltak politikai kapcsolatai.

A harmincas évek második felében a Kelet Népe – amelyet először Sinka István tártaival, majd Móricz Zsigmond szerkesztett – jelentette meg több versét is. 1940-ben jelent meg első verses kötete, amit saját magának kellett árulnia a biharnagybajomi vásáron. Ennek az „önárúsításnak” viszontagságos, megalázó emlékét idézi a *A biharnagybajomi vásáron* című költeménye:

*„Néma vagyok, nehéz a nyelvem,
zsebem üres, éhen és szomjan
állok itt a vásár közepén,
pórálmú Biharnagybajomban.*

*És nincs erőm kikiáltani,
hogy eladó a könnyem, álmodom,
amit eddig sírtam s álmodtam,
a pókhálós magyar pusztákon.”*

1940. május 5-én rendeztek a Budapesti Vigadóban egy irodalmi estet. Finanszírozója Gróf Bethlen Margit volt. Nagy Imrének a felesége saját kontyoló ruhájából varrt nadrágot, és abban, meg kölcsön csizmában érkezett meg Budapestre. A találkozáson 150

16 BAKÓ Endre: Adalékok Sinka István pályakezdéséhez. Alföld, 1974. augusztus XXV. évf. 40.

17 CZINE Mihály: Szabó Pál 1971. FÁBIÁN Gyula: Emlékezés Nagy Imrere Sárrétudvari parasztköltőjére. Kortárs, 1971. 2/8. 95. (Az oklevél a Bihari Múzeumban található, leltári száma: BM. VII. 80.3 – a szerk. megjegyzése)

művészember jelent meg. Ezek között azonban – mint ahogy arról Szabó Pál is ír – sok a dilettáns, a sznob. Nagy Imrét és Bartha Andrást emelik ki, mint igazi költői tehetségeket. Ebben az időben azonban egyre romlik egészsége. Mindezt tetézi csalódása 1941 őszén, amikor Jankovich Ferenc – aki még azt sem tudta róla, hogy kötete jelent meg – nem túlzott elismeréssel szól az ő verseiről. A költő versben válaszolt: *Ne bátorítson*, és a vershez kommentárt fűzött.

„Azt nem tudja Jankovich Ferenc, hogy az én költészetem a parasztság szenvedésének, bús sorsának égő és örök csipkebokra, melyből az Isten szól a fájdalmas magyar mezőkhöz.”¹⁸

1942-ben a berettyóújfalui kórházban dr. Zöld Sándor kommunista orvos kezeli. Sajnos már megmenteni nem tudja, ezért küldi haza 1942 decemberében. Megérkezése után való nap meghal. Temetésére egyetlen író, költő barátja, ismerőse sem ment el. Ha az állam eddig nem adott neki jóformán semmit, hát halálán megajándékozta egy koporsóval.

NAGY IMRE KÖLTÉSZETÉNEK ESZTÉTIKAI JELLEGZETESSÉGEI

Hatások

Forduljunk az irodalomtörténet bármelyik korának költői pályája felé, mindenkor hasonló a tapasztalatunk: az egyéni hang megteremtéséhez hosszú, fáradságos (kirobbanó tehetségek esetében rövidebb) út vezet. A pálya elején többnyire még tisztán kivehető hatásokkal számolhatunk, majd a pályamű érettebb szakaszában, ez nem okvetlenül gyengül, de egyre intenzívebben beleolvad, szintetizálódik az adott költő hangjával, mígnem egyéni hanggá válik.

Így történt ez Nagy Imre esetében is. A legerősebb hatás – mint, arra dolgozatom elején már utaltam – a népköltészet volt.

Ez is a magyarázata annak, hogy többen a „népi szürrealizmus”-sal összegzik költészetének jellegét. Az igazság az, hogy metafora értékű kifejezésekről lehet itt beszélni. Ezt a kifejező eszközt megtaláljuk úgy a szürrealista, mint a népköltészet soraiban. Ezt alkalmazza Nagy Imre gondolatok, érzelmek szemléletes kifejezésére:

*„Nézzetek rám holdvilágcsőszök!
Bagolykupecsek! – én kiáltok:
Prüszkölnek viharparipáim,
S a tűzszerűn dalolva állok!”*

(A nap ostoros legénye)

Az első metafora „holdvilágcsőszök” mehökkentő összetétel. Olyan emberekről beszél, akik azt is csak magukénak akarják, ami természetszerűleg mindenkié: tudniillik a holdvilágot fölösleges őrizni, hogy ne lopják el, mert az mindenkié. Párhuzam vonható Csokonai: Zsugori uram alakja és a „holdvilág csőszök” között, hiszen Zsugori uram is a „sert adná „árendába.”

A „bagolykupecsek” kifejezés még közelebb áll a népköltészet kifejezéskincséhez. Itt nem zárja ki a logika a kapcsolatot a „bagoly” és a „kupecsek” között, akkor, ha úgy értelmezzük az összetételt, hogy olyan a szemük, mint a bagolyé: este, a sötétben is látnak vele.

A „viharpipáim” és a „tűszerűn” metaforikus kifejezések még közelebb állnak a népköltészet képalkotási módszeréhez. A „vihar” és a pipa is gyors, száguld, maga körül seper, úgy mint a vers. A „tűszerűn” összetételben megint csak kapcsolatba hozható a „tűz és szerű”. A szerű könnyen kigyullad a nyári hőségben. A „tűszerűn” daloló alak a máglyahalálra ítélt mártírra emlékeztet, akiről onnan tudjuk, hogy parasztszármazású, hogy a máglya a szerűből lett.

Azt látjuk tehát, hogy hol távolabb, hol közelebb esnek egymástól az összekapcsolt fogalmak jelentéskörei. Ilyen módon hol a szürrealizmushoz, hol a népköltészethez esik közelebb, az utóbbival gyakrabban.

1937-ben Veres Péternek néhány versét elküldte bírálatra. A válaszlevélről így nyilatkozott.

„Péter barátom írt is egy-két oldalas levelet, de – tudja az Isten – Péter olyan cifra szavakat használ, hogy nem is igen értem. Pl. Azt írja, hogy expresszionista, meg szürrealista. Ezek a szavak azt sem tudom mi fán teremnek.”¹⁹

A népköltészet, mint forma a tartalom rovására, a rigmusokban jelenik meg először.

*„Nagy Jakabnak van két fia
Egyik költő, másik molnár
Mind a kettő rongyosan jár.”*

Vagy:

*„Se szép asszony, se nagy vagyon
Mit ugatsz hát olyan nagyon”*

Vagy:

*„Van két lovam, tüzes sárga.
A faluban nincsen párja
A padláson dió, szilva
Bíztass meg hát Nagy Elvira.”*

19 KÁLLAI Gyula: A falu szől hozzánk. Irodalmi tanulmányok. Bp. Szoc. Dem. Párt. 1940. N. 17. sz. 16.

Hamarosan a népköltészet elemei nemcsak formája lett költeményeinek, hanem szemléleteinek kifejeződése is.

„Ez a változás akkor következik be, amikor nem a történetre, hanem az élmény tömör megjelenítésére, az érzelem intenzív kifejezésére bízva mondandóját. Így alakulnak ki dalai.”²⁰

Ezt a megállapítást Sinka István költészetére tette Görömbei András, de igaz ez Nagy Imrére is. A népdalra emlékeztető vonások egyértelműek a *Fiam mosolya*, *Anyám virága*, *Nyáristen koszorúja*, *Forró sátor várja a szíved*, *A madár*, *Ezüst nyárfa*, *Mécsek*, *Egyszer én is ...*, *Szántogat a paraszt*, *Borozás a Nappal* című költeményeiben.

Ezekben a versekben a dal mögötti konkrét élmény csak felvillan.

*„s karjaimban új erőt érzek,
ha rám mosolyog csöppnyi gyermekem”
(Fiam mosolya)*

A népdalszerűség elemeit őrzik a kétütemű magyaros versformák:

*„Anyámnak volt a virága,
Vettem is a sírjára”
(Anyám virága)*

Leggyakrabban az egyik ősi ritmusunk, a nyolcas tagolja a sorokat. A fent említett versek legtöbbje vallomásszerű, ezeknek indító strófája természeti kép.

*„A kék eget mintha emelné,
A kút gékje olyan magasan jár,
S a kút körül a szél dalától
Virágkönnyet sír a nagy határ.”*

Szinte összesűriti a népdal sajátosságait *A madár ...* című vers.

*„A madár dalolni
Virágos ágra jár
S a virágos ágon
Boldog a kis madár.”*

A kétütemű sorok a szerelem örömet fogalmazzák meg egyszerű képekben.

A következő meghatározó tényező költészetének alakulásában az előzőnek – a népköltészetnek – szerves folytatása: Petőfi és Arany hatása.

20 Ua. mint a 5. 72.

A XIX. század magyar költőitől azokat az elemeket vette át, amelyek „népi” jellegűek. Így Petőfitől a forradalmas-demokratikus szemléletmódot. Erről bővebben forradalmi hangú költészeténél szólok.

Petőfitől a szemléleten túl még szerkesztési módot is tanult. Igazolja ezt a *Ha majd...* című költeménye. Párhuzamba állítható ez a vers Petőfi *A XIX. század költői* című művével.

Az első két versszakban megjelölt feltétel teljesülésétől függ a záró versszak témájának megvalósulása.

„Ha majd szebb napfény hull

.....
Ha majd az új élet

Ragyog a lelkére

.....
Akkor zengem én el

Legboldogabb dalom

Egy kévére dölve.”

(Ha majd...)

Arany Jánossal a „népi” sajátosságokon túl a rokonság alapját emberi vonásainak hasonlósága is adja.

Arany János csendes, rezignált hangú költeményei, körképei a szerző kiegyensúlyozott, a bajokat jámbor alázattal tűrő egyéniségének.

Ugyanez állapítható meg Nagy Imréről is, különösen azon versek alapján, amit önmagáról, vagy költészetéről írt. (*Az én rímem; Hol vagy; Törpe falvak; A biharnagybajomi vásáron; Az én szavam*)

Barátai is így ismerték: Veres Péter „csendes-rendes parasztember”-nek nevezte, hasonlóképpen vélekedett róla Hegyesi János, költőtársa is. Visszahúzódo, kedves, szelíd, zeneszerető, jó ritmusérzékű ember volt.

Az Arany János-i „pusztába kiáltott szó” ismétlődik meg *Az én szavam* című költeményben:

„Az én szavam hiába remeg

Nincsen aki ráfigyelne,

Holt szavaim visszahullnak

Fájdalomnak a szívemre.”

Az elégikus hang mind a két költő esetében nem csak a „tragikus magyar sors”, kor-szellemével magyarázható, de az egyéniségükben fellelhető borongásra való hajlammal is. Indulatai talán nem voltak olyan mélyek, érzelmeiben is kisebb volt a feszültség, mint Arany Jánoséban, később Sinka Istvánéban. Ez lehet az oka, hogy nem talált rá a népi világképben még ősibb, még archaikusabb rétegekbe ásó balladára.

Ennek ellenére nyilvánvaló a tartalom- és formabeli hasonlóság Arany János: *Mátyás anyja* című ballada és Nagy Imre: *Levelem sorsa* című költeménye között, amely

balladai elemeket tartalmaz, bár műfaját tekintve nem nevezhetjük annak. A kétütemű vers epikus képpel indul:

*„Sötét hodály árnyán
Írom a levelem,
Pókháló árnyal rám,
Tücsök sír mellettem.”*

A drámaiság tüze egy villanásnyira feldobban a 2. versszakban:

*„Pórok nehéz sorsa
A betűm vetése
Milyen madár vinné
Az Isten kezéhez?”*

Ez után ki is alszik a tűz, és csendes líraisággá szelődik a 3–9-ik versszakig. A meditatív hang egyrészt a természet és a költő szoros kapcsolatának, másrészt a misztika felé hajló érzelmeknek ad keretet.

Ha Petőfivel való összevetésben szerkezet és szemléletbeli hasonlóságról szoltunk, akkor Arany János esetében a műfajbeli rokonság kerül előtérbe. Az elégiáról, balladáról már szoltam, de kimaradt még az, ami a leggyakrabban előkerült a Nagy Imre által használt műfajokban: az életkép.

Itt újra hozzá kell tennem, hogy ebben is az „ős” Arany János, de a közvetlen hatást mégis Sinka István jelenti. Nagy Imrének ez az egyik legkedveltebb műfaja. Számos verset írt ebben a formában (*Lóbőr; Virágot viszek a húgomnak; Hajnali képek a pusztán; Napszámoslány tisztálkodása; Az én utcám;*)

Mint versei legtöbbszörében ezekben is sötét tónusú képek rajzolódnak ki, kivéve a két utóbb említettet. A felsorolt költemények közül, a legkiforrottabbnak tekinthető *Az én utcám* című vers.

*„Por és lárma két sor viskó közt,
S a nap játékot csodálja:
Póri gyermekek dinnyehéjban
Port hordanak a pocsolyába,

Hidat építenek, s az arcukon
A nap legbúsabb csókja ragyog –
Nő a csalán az árokparton,
Nőnek, játszanak a parasztok...”*

Az élményszerűség elevevége olyan sűrűre szövö a vers világát, hogy feltörő indulatok, érzelmek már nem is férhetnek benne.

A következő állomás a kimutatható hatások között: Ady Endre költészete. Adyról szólva, Nagy Imre költészete kapcsán, általában a szimbolizmus átvételét szokás emlegetni.

Ez részben igaz is. Legnagyobb hatást a szimbolizmus tette a parasztköltőre, de ez csak egy része azon tényezőknek, amelyek hatottak rá.

Ady Endre hatása a következőben összegezzük: szemléletében a két meggyőződésesség: jelen van a tragikus magyar sors és a forradalmi magyarság gondolata.

Formai szempontból szintén két részre bonthatók az Ady-hatás jegyei: az egyik a szimbolizmus, a másik a versépítő-technikájában alkalmazott halmozás. (*A nap ostoros legénye; Az álmok fakirja a nap előtt; A halál írnoke; Vallomás; Falum hősege; Magyar sors; Szomorú fa árnyán; Egy parasztlány; Áldoztam én is; Vércsepp a síneken; Téli holdfényben; Tökkétszem; Hajnaltól a pusztán; Élek még; Új március; Mint félnék gyermek; Május szárnyas; A sötétség vizén; „Recipe ferrum”*)

A két meggyőződéses forradalmiság a *Magyar sors* című versben sűrűsödik össze legerőteljesebben. Akaratlanul is Ady: *Kocsi-út az éjszakában* című verse idéződik fel bennünk.

„Fut velem egy rossz szekér”

Ennek a sornak megfelelője a vers-kezdő sorok: *„Egy rossz szekér, két rossz gebe! S a kerék de búsan fordul”*. A rossz szekér mind a két műben a kerékbetört, bú magyar sors. Lényeges különbség azonban, hogy Ady a verszárást oldotta meg az idézett sorral, ellenben Nagy Imre a versnyitásánál alkalmazta ezt a képet, a „rossz szekér” szimbólumát.

A népi költő a zárásnál azzal oldja fel a tragikum feszültségét, hogy megjeleníti az „ostor” szimbólumot, ami jelentheti az embert legerőteljesebben élethez kötő életöszönét, de jelentheti a fegyvert, ami szikrát pattant a forradalomhoz, jelentheti az életerőt ahhoz, hogy fennmaradjunk.

*„Hej, ha ostrom nem volna
Lovam se bírna már menni,
Ez az egy biztatója –
Mert hát muszáj menni s lenni”*

Még a végső infinitívusok is Ady keménységét idézik.

Az említett madár-szimbólumot gyakori használata után Nagy Imrénél a „Nap” szimbóluma következik. Verseinek 90%-ában előfordul a nap. Hasonlóan pozitív jelentéstartalommal bír, mint Adynál.

*„Lángsörényű viharparipák
Nyomatnak a Nap tűzszerűjén.”
(A nap ostoros legénye)*

Itt az élet szimbóluma, csak úgy mint a *Tavaszi reggel* című költeményben.

*„A kelő Nap piros fényt csorgat
S csókolózik a fákkal, kertekkel.”*

Sőt Nagy Imre olyannyira hűséges követője Adynak, hogy még a nagy betűs formát is megtartja.

A „Nap” azonban más értelemben gyakrabban fordul elő a költő verseiben. Nevezetesen a „Nap”, mint Isten, istenség szerepel, nyilvánvalóan épít itt a keleti mitológiára.

*„Lépkedek a pocsolyák partján,
panaszt tenni megyek a Naphoz.”*
(Az álmok fakírja előtt)

*„Mintha számon kérné a Naptól
csikófogát, nyikorgó kedvét”*
(Lócsontváz a pusztán)

*„de a Nap látja, és rácsókol
egy lángoló tüzes sugarat”,*
(A pacsirta vére)

„Emésztő tűz hull rám a Napból”
(Emésztő tűzben)

A *Tücsök a máglyán* című legújabb megjelent kötetét lapozgatva más Adys szimbólummal is találkozhatunk. A Nap jelképe után gyakoriságban első a „Vér” szimbóluma. A jelentéshasználatban ismét átfedéssel találkozhatunk. Itt is a vér egyet jelent a szenvedéssel, az emberi értékekkel:

*„Pacsirtavér, mely az égből
Visszahull talán a kezemre”.*

A negatív tartalmat hordozó szimbólumok között legtöbbször a „Halál” és a „Hold” jelenik meg. Megint egymás mellé állíthatjuk a két verset, és azt látjuk, hogy Nagy Imréjé tükörképe Ady versének.

„Én a Halál rokona vagyok,”
(Ady: A Halál rokona)

„én a Halál írnoka vagyok!”
(Nagy Imre: a Halál írnoka)

A „Hold” mindkettőjük költészetében tükörképe szomorú lelküknek:

*„Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.”*

(Ady: Kocsi-út az éjszakában)

*„Én azt hiszem, hogy tükör a hold,
amelyben halvány, bús arcom látom,”*

(Nagy Imre: Mint félénk gyermek)

Összegezve, Nagy Imre szimbólum-technikájáról azt mondhatjuk: egyrészt átvett Adytól, másrészt önállóan is hozott létre jelképeket Ady hatására. Ilyen önálló jelképet: a már említett „ostor”, „madár” (főleg pacsirta), a „tücsök”. (Erről bővebben költészete tartalmi-formai jegyeinél.)

Nem lehet véletlen, hogy a hatások közül Adyé a legintenzívebb, a legteljesebb, hiszen Adyt talán a legtöbbször forgatta Nagy Imre, másrészt ő volt a „népi lírikusok” számára az a nagy előd „ős”, aki forrást jelentett munkásságukban. S ha már olvasmányélményeknél tartunk, akkor Szabó Dezső nevét kell még okvetlenül megemlíteni, hiszen egyik legkedveltebb olvasmánya volt Nagy Imrének. Ez az olvasmányélmény elsősorban a magyarságról írt sorskérdésekben mutatkozott meg.

S végül említsünk még egy nevet, aki semmi módon nem mellőzhető a költőre tett hatások elemzésében: Sinka István. Itt azonban alapvető eltéréssel számolhatunk, az eddigiekkel összevetve. A korábban említett költők hatása egyoldalú volt, olyan értelemben, hogy Nagy Imre költészete nem hatott vissza. (Nem is hathatott, ezt a korok különbözősége kizárta.) Sinka István esetében azonban kölcsönhatásról szólhatunk. Hiszen Nagy Imre előbb lépett színre a Magyar Falu hasábjain. S végső soron ő is bábáskodott Sinka István költészetének születésekor. Amikor 1931-ben Sinka nyerte a „bronztulipán” pályadíjat, Nagy Imre ott volt a bíráló bizottság tagjai sorában. „... meghívták (a bizottságba) a múlt évi három győztest, köztük a Sárrétudvari Nagy Imrét.”²¹ Az igazsághoz tartozik, hogy a pályatársakat csak nemleges szavazás esetén vonták volna be a döntésbe, de ettől függetlenül Nagy Imrét, mint kétszeres bronztulipán díjas költőt felkérték a versek véleményezésére.

Induláskor tehát kölcsönhatásról joggal beszélhetünk. Az évek múlásával viszont Nagy Imre költészete elmaradt esztétikai értékeit tekintve Sinka Istváné mögött. Ennek okainak vizsgálata azonban egy külön dolgozat témája lehetne. Tény az, hogy a 40-es évek tájékán Sinka István már „befutott” költő, míg Nagy Imrét – első kötetének (A holtak derese) megjelenése után is – az irodalomban csak egy szűk kör ismerte.

Az Isten mint ítélkező többször előbukkan verseiben, de nemcsak művészi eszközként használja, hanem mint a keresztyén hitről való bizonyágtévest. Ez a világnézet Sinka István költészetében is fellelhető. „Az Isten Sinka világában a szó szoros értelmé-

21 Ua. mint a 16. 41.

ben mindenható, hatalmas és jóságos úr, akihez csak könyörögni, s akitől csak kérni lehet. Élet és halál ura, hatalmas Isten. Az igazságtalan világgal szemben, valamiféle igazságos hatalom, akihez azért is kapcsolódik a költő, hogy általa emelkedjék, világossá váljék igazsága és nagysága.²² Nyilvánvalóan az istenhitből fakad az a csendes alázat, ami mindkettőjük költészetét átszövi.

NAGY IMRE KÖLTÉSZEKÉNEK ESZMEI-FORMAI JEGYEI

Ha valamiféle rendszerbe próbálnánk elhelyezni, összegezni költészetének sajátosságait, akkor a következő szempontok szerint haladhatnánk.

I. Témaválasztása:

1. A parasztember sorsa:
 - a) személyes (önmagáról, családjáról)
 - b) közösségi (falujáról, a magyarságról, a forradalmiságról)

2. A szépség keresése:
 - a) természetben
 - konkrét értelmű
 - allegórikus tartalmú
 - hagyományok tisztelete
 - b) szerelemben
 - c) a mindennap örömeiben

II. Stílusában:

1. Tárgyilagos
2. Mitologikus

III. Hangnemében: merengő, meditáló – ironikus – lázadó

Járjuk sorra a fenn vázolt szempontokat!

Nagy Imre állandó témája a parasztember. Származása szerint is közülük való volt, így őket ismerte a legjobban, saját helyzetével vetett számot. Valóságképeiben kitérített módon szerepelt a paraszti világ: így a természet, a népi hiedelem, a paraszti múlt. Mindezen tényezők megjelenítése teszi őt népi költővé. „Népi költő ezek szerint az, aki parasztság nevében beszél, paraszti rétegek tudatát (esetleg hamis tudatformáit) fejezi ki.”²³

22 Ua. mint az 5. 81.

23 Ua. mint a 2. 11

Az idézet szerint tehát nemcsak tükrözője a parasztember énjének, világának, de felvállalója. Állást foglal mellettük. Ha önmagáról ír, akkor is a parasztembert jellemzi, hiszen ő is hozzájuk tartozónak érzi magát. Érdekes, hogy magáról írt versei között talán egy-kettő, ami idillikus képet vetít elénk: pontosabban megbántottságából a természet idilljébe menekül. Ezt fejezi ki a *Vágy* című vers és a *Hol vagy?* című, amely a gyermekkor tündérvilágába menekül.

A költemények zömében testi-lelki szenvedéseivel vet számot. Szám szerint lényegesen kevesebb a test kízzattatásairól szóló vers. (*Kórházban; Az árnyam; Egy dorogi kocsmában; Az őszi napsugár*)

A felsorolt művekben a keserű humor bizakodása keveredik. Művészi értéküket tekintve, hátra maradnak a lélek vívódásait megfogalmazó költeményektől. Hányattatott lelkének magja: az elismertség hiánya. Úgy érzi, nem értik, és nem is érthetik kellően költészetét, sem a közvetlen környezetében élő parasztok, sem az irodalmat értő szakemberek. Fájjalja, hogy sok esetben olyanok ítélik meg munkáját, akik nem élték át azokat az élményeket, s élményhiányuk folytán, nem is élhetik át, érthetik meg verseit. Erről beszél *Ne bátorítson* című költeményében, amikor a már korábban említett Jankovics Ferenc méltatlan hangon összegezte költeményei lényegét.

Saját költészetéről írt verseiben, hol hevesebb hangon, hol mélyebb alázattal beszél sérelmeiről. (*Az én rímem, Az én szavam, Úgy szeretném, A pacsirta sorsa, Aggódás, Élek még, Kedvem és bűm, Futásom még nem ..., Kopár, néma vidék, A biharnagybajomi vásáron, Törpe falvak ..., Tücsök a máglyán.*)

Úgy gondolom, elmondhatjuk: ez utóbbi költeménye lehet Nagy Imre ars poétikája, mely úgy összegezzhető: egyedüli teljes harmóniát a természetben talál az ember. A *Tücsök a máglyán* cím azonban arra utal, hogy ezt a harmóniát is az ember képes megtörni, mégpedig szándékosan, erőszakkal. Hiszen a máglya szóban mindez benne van: máglyát raknak azért, hogy valakit megégessenek rendkívülisége miatt. Miben rejlik a tücsök rendkívülisége? Misztikus énekében. A varázsban, hogy a szívekéig hatol, s ott újra felidézi az elmúltat, a nyár melegét, az élet szépségét. Amíg az ő éneke szól, addig a szívekben nyár van. A vers szinte riasztóan valóságos képpel indul. S ebbe a tapinthatóan realiztikus képbe fokozatosan szövődik bele a romantika. Olyan lágyan simul bele az elénk vetített őszi tájba, hogy találkozási pontjuk már nem érzékelhető.

A kis tücsök teste parázssá vált a tűzben, elpusztult. Vele múlik el egy évszak is: a nyár. Az idő múlik. A természet is őszi, de ez csak a felszín, a látszat. Azt mondja a költő, hogy a tárgyi világ a látszatvalóság. Az igazi valóság valahol a mélyrétegben rejtetik, legbelül: a szívekben, a tücsök énekében, a „természet lelkében”. S ez a lélek halhatatlan, kiolthatatlan. Még máglyatűz sem fog rajta. Ez a misztifikált világ, amit teremt a tücsök énekében, hordozója a TŰZ-nek. Annak a lángnak a melegéről van szó, ami nem engedi kihűlni a szíveket. József Attila más oldalról így közelíti meg ezt a témát:

„Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni,
Hogy felmelegednének az emberek.”

(József Attila: Tél)

S így válik a címben jelölt máglya fogalma ambivalensé, mert egyrészt pusztító, hisz elégeti, ami szép: másrészt meg építő, mert a „máglya” tüze tücsökáldozat árán csinál „égető” éneket, amely alliterációs szókapcsolat fokozza bennünk az akusztikai, zenei hatást, s így hoz az ember szívébe „egy percig” „még nyár”-t is ...

A vers íve itt jut a legmagasabb pontjára. Innen tovább lefelé hajlik egészen a zárásig, míg csaknem az utolsó sorban az ég felé röppen a vers hangulatát jelölő ívonal. A második egységben (4–5. vsz.) – tökéletesen azonosulva a természettel – végső búcsúztatóra érkezünk. A lázasan lelkes hang megtörik, helyette „mélabús” sirató hangra vált. Mintha a vers művészi íve is enyhén megtört volna. Az előző 3 versszakban a vers zenéje, konkrét képe, az elvont tartalom olyan szervesen illeszkedtek egymásba, hogy magas szintű esztétikai értéket volt képes létrehozni.

A sorok végén a keresztrímelt ugyan megőrzi a költő, de az elénk tárt képek nem adnak lehetőséget a tudat ide-oda villózására. Azonban ez az egység is teremt új értéket: ez az emlék. A múlt ege Nagy Imre költeményeiben mindig szívárványosabb, mint a máé.

A jelen szomorú, kiábrándító, mert pusztulást hoz, de a múlt ragyogása, a jövő tündöklése mindig értelmet ad a mának. Íme a természet rendje: a tökéletes harmónia: Elpusztul a tücsök, hogy hamvadó teste termékenyítse a földet és „*Ott a mezőn kékebb szarkaláb nyílik majd a nyárban ...*”

A locsogó víg habokon úszó „kis ladik” a kócsagtoll, a halpaprikás, az ég felé szálló pipafüst meg a mese, a nádak hús árnya, a béke csöndje gyermekkorának tündérvilágát idézik, amit már csak a mesék, a dalok csodával sűrűre szőtt szövete őriz. Más témában született derűs hangú költeményei is ennek a világnak a tündöklő képeiből táplálkoznak.

„Ő aztán valóban a szépség koldusa volt, csak morzsák jutottak neki az örömből, mégis boldog derűvel vette számba őket, József Attila-i ártatlansággal tudott örvendezni az élet apró ajándékainak: a nyári égnek, a mező virágainak, a madárdalnak, egy pipadohánynak, egy békés vasárnap délutánnak, midőn a természetben élő ember szelíd figyelmével és rokonszenvével tekintett körül a táj mozgalmas életén,... szívében derű lakozott és szeretet, csendes boldogságra vágyott, türelmes emberséggel fogadta el sorsának ritka és tünékeny örömeit.”²⁴

A nagyapáról írott versek között előfordulnak komor hangúak, sötét színekkel festettek, ezekben számot vet őseinek szomorú végzetével. A Holtak derese túllép a vers keretén, s szinte vándormotívumként lép elő újabb és újabb költeményekben.

„Magát a tájat, a sárréti természetet is a pusztulás jelképes világának érezte, elhagyatott és reménytelen világnak.”²⁵

24 Ua. mint a 2. 328.

25 Ua. mint a 2. 329.

Költészetének javarésztét a paraszti téma teszi ki, a paraszt élete, mint a közösség élete. Ezek a versek valóságos élményből táplálkoznak, hisz ő maga is kétkező, paraszti munkával kereste kenyerét.

Ezek a költemények „szociográfikus” természetűek. Zsellérek, napszámosok és cselédek nyomorúságos sorsát mutatták be, emberi arcokat rajzoltak, élethelyzeteket, szokásokat, munkafolyamatokat ábrázoltak. A munkájába belerokkant öreg béresek reménytelen tekintetét örökítették meg, vergődő szegények sorsát és alakját idézték, akik képtelenek szabadulni a nyomorúság örökös terhe alól, gyermekeket, akiknek tudóvesszes köhögésétől hangos a falusi éjszaka.

„A versek akár a népi írók szociográfiai teljes és pontos képet adtak a magyar paraszti nyomorúság egy tartományáról: a sárréti faluról. Nagy Imre életművében akár szociográfusok és etnográfusok számára lehetnek tanulságai. A valóságot, amely fojtó bilincsként szorította, pontos képekben idézte meg: verseinek és képeinek mindig hiteles tárgyi alapja volt.”²⁶

(Aratók éje; Elmondok mindent; Árny a viskó falán; Kútgém árnyán; Az én utcám; Álmatlanul; Éjjéli csillag; Tízen is ...; A pór testamentuma; A pásztor halálára; A pacsirta sorsa; Ősz a mezőn; Vénasszonyok nyara; Vízbe ugrott; Gyermeket temetnek; Haldokló paraszt; Hajnali képek a pusztán; Mert egy paraszt most kalapál ...; Éjszaka az ökörhodályban; Falusi tavasz; A zsellér földjén; Undorodás; Szomorú sírások verse; Téli kesergés; Répaegyelésen; Pillanatképek a pusztán; Reggeli fényben.)

Műfajukat tekintve legtöbbje életkép, jellemrajz, helyzetrajz, elbeszélő költemény. A misztika szálai alig-alig csillannak meg ezekben a sorsokban, legfeljebb álmaikban. Valóságos, helyenként naturalisztikus képek a parasztok életéről. Hangjában több ironia vegyül, mint együttérzés. Dallamuk leveti a dalok könnyű léptű kétütemű zengését. Hosszabb sorokban, ritmusában meg-megakadva, sokszor a próza kötetlen ritmusába hajló sorokba köti bele riasztó ridegséget árasztó képeit.

*„Szemeire nem hull most függöny,
Az álomért hiába esdnek, –
Száraz kenyere morzsáira
Égő szemű patkányok lesnek. ...”
(Álmatlan éj)*

A paraszti nyomorúság szociografikus látteleit tárja elénk a költemény. Közvetlen hangúvá válik a panasz, mert ott érezzük a költő személyes jelenlétét a lírai szituációból. A „helyzetjelentés” itt is túlmutat önmagán. Nem kizárólag egy éjszakáját akarja leírni, amit társaival egy hodályban töltött, hanem az éjszaka képeiben – „égő szemű, sunyi patkányok”, „véres, fájó szemű hold”, „horkoló, megfáradt parasztok”, „patkány-

26 Ua. mint a 2. 327.

szagú szalmazsák” – a kiszolgáltatottság, a megaláztatás, az emberhez méltatlan cseléd-sorsot tárja elénk.

A „patkány” többször előkerülő motívum a parasztsorsot ábrázoló – kifejező versekben. A patkány a maga undorító mivoltával kifejezi ennek az életnek az elviselhetetlenségét, tarthatatlanságát. A borzalmat azzal fokozza a költő, hogy a férgek egyre közelebb kerülnek a költőhöz, az emberhez.

Először csak lesnek rá, majd arcán érzi „éles, hideg körmeit”, majd a szagát is érzi. A záró részben a kiuttalanság, a tehetetlenség kényszeréből olyan módon tör ki a költő, a paraszt, hogy vasvillára szúrja: megöli a „patkányt”.

Az életkép hátborzongató soraiban ott érezni egyfajta allegorikus tartalmat, a paraszti hierarchia elnyomókra és elnyomottakra tagolódik, ennek megbontására az elnyomottak lázadó tettei vállalkozhatnak. Szelídebb, bensőségebb hangúak azok a költemények, amelyek a honszeretetet, a magyarság kötődését földjéhez, a falutól elszakadni nem tudó költő hűségét vetítik elénk. (*Pacsirtafészek Budapesten, Éjféle csillag, Puszták felé, Záporeső Budapesten, Búcsú*)

A paraszti élet képeiből azok sikerültek napfényesebbre, amelyekben fiatalok, vagy parasztlányok a szereplők (*Napszámoslány tisztálkodása, A csók régi ára, Marokszedő lányok*) Az eddigi költemények vagy megnyugodtak a tehetetlenségben, s fájdalommal záróképpel végződtek, vagy az idill ritka pillanatait festették.

A költeményének egy újabb csoportja a lázadás, a nyugtalanság köré vonhatók. Lázadása szociális eredetű, így a költemények egy részében a nyugtalanság váddá erősödik, s olykor cselekvésre ösztönöz, forradalomra szólít (*Nehéz álom; A zivatarok prófétaí; Holnap takácsa; Látom a harcot; Új Március; Fáraók sírja; Júliusi vers; Kivert szellérek; Az én pusztám; Eljött a tavasz; Kuvikányos éjszakában; Ne bántson; Póri szonett; Pofon*)

Ezeknek a verseknek egyik csoportja valóságos képet vetít elénk a parasztlányok életéről, s itt a zárás keserű indulatba torkollik.

Érdekes azonban arccal fordulni „természet lírája” felé, hiszen egyéniségéből fakadóan itt tudott igazán kiteljesedni. A „természet líra” esztétikai értékeit vizsgálva e szakasz középpontjába állítható a *Tücsök a máglyán* című költemény, amit költészetéről írt verseit elemezve a költő ars poétikájaként értelmeztem. Itt is érintkezési pontok vannak. Ez azzal magyarázható, hogy a „természet lírában” érezte igazán otthon magát (mint arra már utaltam).

Fanatikus rajongással fordul a természet felé. Ez az imádat a Sárreuten még elevenen élő népi műveltségéből és szokásból, sőt a paraszti mágia archaikus hagyományaiából táplálkozott.

„A népszerű vallási képzetek a kereszténység hitelvein, szertartásain és ikonográfiáján belül még őrizték a pogány természetvallás ősi elemeit.”²⁷

27 Ua. mint a 2. 313.

Az a parasztember, aki életének javarészét a természetben tölti el, szükségszerű, hogy gondolkodásában, szemléletében is a természetközpontúság uralkodjon. A dolgok mértéke a természet adta mértékekkel mérhető. Ő nem a környezete kívülálló szemlélője, hanem környezetének, a természetnek egy része. Tudatában van annak, hogy ha rendet akar a „nagy egészben”, akkor neki, mint részegységnek mindig a helyén kell lennie, és szolgálnia a rendtevésben. Tudatában van annak, hogy ebben a tevékenységben mindig rendezettnek kell lenni kapcsolatainak a többi résszel (növény-, állatvilág), mert csak így jöhet létre harmónia. Erről a tudatosságról tanúskodnak az állatokról írt versei. A pók olyan, mintha vérszerinti rokonságban lenne vele, hiszen így beszél róla: „szemfedőmet szövögetni most akarta” (*Pók a mécszlángon*). De a *Kutyasíratás* c. versében meg ő siratja Bodrit, mert agyon akarják löni. Egy másik műben mind a ketten (a kutya, a gazda) egymást keresik, csak úgy, mintha érzelmi kötődés jöhetne létre állat és ember között (Sinka István pulija). Egy harmadik kutyáról szóló versben csak pusztán féltésből üzi el a gazda a kutyáját, mert tudja, hogy ő nem bírja eltartani. Itt is az érzelmi kötődés kölcsönös:

„Ne nézzük itt egymás fájdalmát.”
(Morzsa kutyám)

A pacsirta az örökké mezőn élő embernek a legkedvesebb madara. Pusztulásakor a paraszt – különösen ha ő okozta akár akaratlanul is – vigasztalhatatlan fájdalmat érez, olyan gyász ül szívében, mintha családjából veszített volna el egyet. (*A pacsirta vére, A pacsirta sorsa, A béres kára*)

Máskor meg a mese szívérványával vonja be a szívének kedves emlékeit (*Nagyapám a nád árnyán, A szomorú fa árnyán, Hangyakirály, Volt egyszer ...*, *Lármás az ősmocsár vize*).

Nemcsak a mesét idéző misztikus képekben kap jelképes szerepet egy-egy ártatlan állat, hanem emberi sorsokról, közösségi társadalmi problémákat feszegető versekben is. Így az emésztő tűzben a „fecske” a jövő reménye: *a Varjak a diófán, Darvak a falum végén, Kútgémen károg a varjú* című költemények baljós ítéleteket hirdetnek. A fent említett versekben végigvonuló motívumok: a fájdalom, az aggodás, a keserves vágyakozás. De ezzel ellentétben friss, derűs képek is születnek, amelyekben vidám hangú, dalszerű ritmusú sorok pattognak (*Katicabogár, Újra kint vagyok, Nyúlhús, Verebek lakodalmán, Téli estben*). Ez a dalszerűség még jobban felerősödik a növényekről írt költeményekben (*Ezüstnyárfá, Házatok végénél, Ha a szívem virággá válna, Virág a fán, Napszámoslány virágos kertje*). Igazán üde hangulatot árasztó köztük a *Tavaszi reggel* című költemény.

„Sárga rigó hintáz a szilfán,
Tréfás kedvén a csalit nevet,
S reggeli füttye telezengi
A kertemet és a szívemet.”

A növényvilágról írt szomorú hangulatú verseiben szinkronban van a hervadó természet az ember sokszor búbanatos lelkivilágával. (*Napszámos lány virágoskertje, A nyár utolsó orgiáján, Vén eperfám haldoklása, Tölgyfa a kórház udvarán*). A *Hajnali virágok méze* című vers meg arra oktat, hogy tudjunk a természettel kapcsolatot tartani a természet nyelvén, mert a virág a szót nem érti, csak a vigyázó, óvó csendet. Arra int, hogy őrizzük a mesét, mert a természet teljes tisztaságában még ott él. A természettel való kapcsolat megőrzésében Nagy Imre a hagyományörzés tisztességét látja.

*„Aki mézre lesz nagyon éhes,
És a szomját fényes víz oltja,
Aki a puszták nagy fájdalmát
Szívében és dalában hordja...*

*Gyűjtsed darázs, gyűjtsed a mézet! –
Keserű az én szám is nagyon,
s édes szó kell, ha majd por helyett
Csillag lángol kinyílt ajkamon”.*

A tökéletes szépséget a költő a természet képeiben és jelenségében találja meg (*Esőzsák, Verőfényes virágillatban*). A természetben az évszakok harca az ember harca is. A parasztember tavaszváró, mert ezzel az évszakkal kezdődik újra az élet. Nagy Imre esetében a tavaszvárás párosult a szabadságvárással. Annyira szegények voltak, hogy a tél rabként tartotta bent, mivel nem volt meleg holmija, amit felvegyen a tél vasfoga ellen (*A tél örököse, Csillag börtön*).

Ezekben a versekben a várakozás feszültségét az ellentéttel fejezi ki. Természeti jelenségekről szóló költeményei túlsúlyban allegorikus értelműek: (*A viharban*) a zápor a forradalom jelképe, (*Éj a pusztán*) prófétai szerepben tünteti fel önmagát, aki arra hivatott, hogy közvetítsen a természet élőlényei és az emberek között, (*Esőcsepp*) a termékenység jelképezi a költő könnyével egyesülve (*Benépesült az őszi ég...*) a kivándorlók vagy szűkebb pátriájukat elhagyni tudók bús-boldog érzelmeit jeleníti meg, (*Sas a viharban*) a nagy egyéniség irányító szerepét hangsúlyozza a társadalomban. A természeti jelenségeket idéző versek között van egy csoport, ami a régi babonás hitvilágot őrzi. (*A régi ház helyén, Halottlátók, Kék rongyok füstjében*)

Összegezve a „természet líráról” mondottakat: igazi ihletője a természet volt, mert ő is része volt annak, mert benne látta az élet folytonosságát: az életet, a halált, az újjászületést, s mert ereiben ez támasztotta a ritmus egyenletes lüktetését, amiből lett a dal.

Nagy Imre akkor tudott idillt teremteni, amikor elrejtőzött a természetben, és vele egyesült, vagy amikor szívét a szerelem nyitogatta. A szerelmi idill tökéletes harmóniában van a természettel.

A szerelmes költemények szépsége természetes egyszerűségükben lakozik. A szerelem erotikája a természet élővilágának mozgásában keresendő.

„Kicsi lepke, szállj elébe,
Szállj le csillogó szárnyaddal
Két szép fekete szemére!

S ha meg is égne a szárnyad
Attól a szép szem lángjától
Így elveszni nem nagy bánat.”
(Kicsi lepke...)

„Az éjszaka virággal álmodtam,
Szívemet álmodtam virágnak.
.....
.....

Egyszer csak te lehajoltál érte,
S letörted és szívedre tűzted.”
(Álom)

Megérzed azt, fecske száll feléd,
S egy kis kékszárnyú lepke repül,
Hogy édes fényt s mosolygást igyon
Búzavirágszínű szemedből.”
(Kaszám nyelére)

„Valahol egy égő asszony szív
Álmodik tán – s galamb az álma,
Amely itt szállong énfeltem,
S fényt szikrázik lelkemre szárnya ...”
(Galamb a mezőn)

A példák alapján úgy is fogalmazhatunk: a természet a közvetítő, az összekötő elem a két szerelmes között. Természeti képekbe rejtőzik a vallomás. Milyen finom, halk hangú, lágyívű költemények ezek, amelyben a költő – a szerelmes – ügyel arra, hogy közvetlen közeledésével meg ne zavarja, össze ne törje a szerelem harmóniáját. A vers szövevénye pókháló vékony fonalból szőtt, melynek szövője az álom. Majdnem mindegyik szerelmes versben nem a konkrét valóságban, hanem az álomban jelenik meg vagy virág, vagy lepke, vagy galamb formájában a szerelem. Ezek a versek igazán a mitologikus költészet jegyében íródtak. Szerkezetükben is hasonlóak – egy kivételével, a *Kaszám nyelére* – ezek a dalok. Természeti képpel indul, majd ez a kép lassan áthajlik a vallomásba (*Galamb a mezőn*, *Liliom a nap udvarában*, *A nyár utolsó hajnala*, *Álom*, *Kicsi lepke...*)

A szerelmet hordozó motívum már az első képben megjelenik, egyre közelebb kerül az imádott, hön áhított lányhoz, vagy asszonyhoz, hasonlattal, metaforával megszemélyesítéssel, fokozódik, hevül a vágy, hogy megérinthesse szeretőjét. A szerelem betelje-

sülése, fokozhatatlansága a költemény záró részében tárulkozik föl teljes szélességében és szépségében.

Népdalaink közül a virágénekekkel rokoníthatók leginkább. Nemcsak kellékekben és hangjában találhatunk azonosságot, hanem ritmusában és rímelésében is: többségében kétütemű keresztrímelésű sorok.

A *kaszám nyelére* című költeményben is jelen van a természet, és itt is a „lepke szárnyán” érkezett a szerelem, az a szerelem, amely megszépíti a környezetet, csak úgy mint a többi költeményben is. Különbözik azonban ez a költemény elsősorban felépítésében, motívumrendszerében a többitől. Itt az indító kép nem maga a természet, s a következő képet nem a természeti képen megjelent motívum kisugárzása tölti ki.

Ebben a versben a nyitó kép egy hagyományra, játékra épül:

„*Kaszám nyelére véstem neved.*”

A fába vésett név, mint a szerelem jelképe szövi be a vers teljes világát. A ráhulló esőcseppel szivárvánnyá válik, akár a mesében. Innen száll el a lepke, hogy hírül adja a szerelmet.

A másik oldalról pedig a valóság pontos rajza vetítődik elénk. Kaszálja a búzát a paraszt, meg-megáll megfenni a kapaélt, s közben szeme a kaszanyélbe villan újra meg újra. A kaszanyélbe vésett név megidézi kedvese alakját, s annak otléte segíti, serkenti munkájában. Azt tapasztalhatjuk, hogy ha a való világ tárgyai közül emel be a versébe versépitő motívumot, akkor a valóság, a tárgyilagos megjelenítés nagyobb arányban van jelen, mint a mítosz világa.

Költeményeinek egy újabb csoportja a mindennapok apró örömeit állítja a mondani-való homlokerébe, (*Apám darutolla, Fácántoll, Az én asztalom, Szalmaszál a Berettyón, Fazék a pocsolyában, Halott göröngy sorsa, Álmodik a kis búzaszem, Kutya-bőrből van ...*)

Egy-egy tárgyhöz kötődnek örömei, melyek múlandóak ugyan, de az élet bizonyos pillanataiban, szakaszában felvidították az emberek szívét. Ezekben a versekben felbukkanó tárgyak az asztal, a darutoll, a fécántoll, a szalmaszál, a fazék, a göröngy, a búzaszem, a kutya-bőr, – valamikor értéket képeztek a múltban.

„*Bihar síkján egy kis göröngyöt
Kincs helyett a zsebembe tettem,*”
(Halott göröngy sorsa)

„*Viszi a kis szalmaszálat,
S forgatja mint drága kincset.*”
(Szalmaszál a Berettyón)

Értékük tehát abban rejlett, hogy örömet szereztek használójuknak, birtoklójuknak szépségükkel, hasznosságukkal, esetleg termékeny mivoltukkal.

A jelenben elveszítették ezek a tárgyak igazi értéküket, most már csak az emlékek őrzői lettek.

Ezt a változást, hol ironikus humorral, hol meg játékos könnyedséggel tárja elénk. Verseinek stílusáról általában a megfelelő helyen – a versek elemzése közben – szóltam.

Mindazokat összegezve: Nagy Imre nyelvezetében elevenen él a magyar parasztság nyelve, amelyet a népköltészet hagyományozott örökül rá, másrészt saját táján lakó emberek élő nyelvét is alkalmazta. A versek nyelvi építőkövei többségében népi kifejezéseket, szólásokat, közmondásokat tartalmaznak.

„Könny a früstök, sóhaj az ebéd.”
(Morzsa kutyám)

*„Nagy ára volt régen a csóknak,
– és nem pénzért kapta a legény
akkor kapott csókot a lánytól,
ha már tudott kaszálni szegény.”*
(A csók régi átka)

A népi nyelv frissessége, íze, zamata főleg a népdalszerű költemények sajátja. Ezekben gyakori a sorok, szavak refrénszerű ismétlése, úgy, mint a népdalokban.

Az is gyakori, hogy nem pontosan ismételi meg egy sort vagy szót, hanem csak az eredeti variációival találkozunk.

*„Övé a vérem
övé a könnyem”*
(Vallomás)

*„Jaj de búsan égnek
Jaj de félve égnek”*
(Mécsek)

A szóképek körében leggyakrabban a metaforát alkalmazza.

*„Lángsörényű viharparipák
Nyomtatnak a Nap tűzszérűjén”*
(A nap ostoros legénye)

„Akinek ajkán csillag lángol”
(Hajnali virágok méze)

A népdalokban előforduló motívumok kincsházából merít, s így teszi szemléletessé képeit. Sűrűn használt motívumok: a csillag, a madár, a virág, a tücsök, a lepke, az eső.

Szintén népdalokból – de a Toldiból is – tanulhatta a hasonlatok beépítését a költeményeinek nyelvi rétegébe. Kedvelt nyelvi forma ez Nagy Imrénél, amellyel élnékíteni tudja stílusát.

„*Úgy repdes a holt pók felett,
mint aranyos darázs szárnya.*”
(Pók a mécslángon)

„*Mert az esztekét elvesztette
mint fészket a kis pacsirta*”
(A béres kára)

Nyelvi öröksége Arany Jánostól a hasonlat és az életképek csendes hangú, egyenletes vizuális hatással bíró sorai. Adytól a már említett szimbólum-rendszert és a halmozás versépítő-technikáját vette át.

Sinkától a sámánizmust idéző szavak, kifejezések alkalmazásának lehetőségeit, formáit és mítoszt teremtő képességét kapta.

Mi az, ami igazán egyéni, Nagy Imre-i nyelvre vall. Elsősorban a nyelvi örökségek összedolgozásának, szintetizálásának és alkalmazásának mikéntje. Könnyen felismerhetjük Nagy Imrét költeményeiben főleg képeiről, annak megszerkesztéséről és motívum világról.

Nyelvezetében – mint ahogyan témájában sem – nem hozott igazán újat. Mégis vannak bizonyos nyelvi elemek, amelyek sajátosak, az ő költői egyéniségéből fakadnak. Ilyen a jelzőhasználat. Legkedveltebb jelzői: „égő, vérző, síró, bús, forró, hús, dalos, zengő, zord, aranyos, virágos, tüzes, régi, hideg, kék, piros, szivárványos, halott, póri, vén, fáradt.”

Az idézett jelzők egy része (az aláhúzottak) az általa alkotott jelzős szerkezetekben egészen egyéni színezetűek. A felsorolt jelzők túlmutatnak önmagukon nemcsak nyelvhasználatát jellemzik, de rámutatnak a költő szemléletére, témaválasztására is.

Jellemző még stílusára a verbalitás. Szinte nincs sors, amiben ige ne szerepelne.

„*Az én szavam a porba hull csak,
Nem az egekben kering fent,
Varjak szava cseng a napon,
Az én szavam meghal itt lent...*”
(Az én szavam)

A valóságot megjelenítő igék pejoratív értékűek többségükben. A mese színeit idézők pedig pozitív jelentés tartalmúak. Képei többségében láttatni, sorsokat átéreztetni kényszerítik az olvasót. Szinte csak elvétve található köztük intellektuális tartalmú.

Ha a tárgyi valóságot ábrázolja, akkor természetesen tárgyilagosabb a stílusa, ha a múlt világát, emlékeket, álmokat a képzelet szülte világot mutatja, akkor vált inkább romantikus, misztikus hangra.

A költeményeinek azon darabjai a legsikerültebbek, ahol egyensúlyt talál a tárgyilagos és a misztikus stílus között. A hangnemének változásain legtöbbször témaválasztását és idősík megjelenítését követik. A merengő, meditáló hang akkor helytálló, ha a múltat idézi, azokat a képeket, amelyek már emlékké szelődültek: az ősnádasok árnyán, halászó, pákászó emberek békés világát.

*„Nagyapám már régen halott,
Sírján gíz-gaz s lapu terem,
Kövér pók mereng most rajta
unokája nagy ínségén.”*

(Nagyapám a régi halott)

Ironikusra akkor vált a hangja, ha a pusztító jelent idézi. Úgy látja, hogy a régen reemtett életértékek lassan elfogynak, elvesznek. A parasztember felelősségéről beszél itt iróniába bujtatott sorokban. (A pór testamentuma, A pásztor halálára, Ősz a mezőn, Reggeli fényben)

Lázadóra meg akkor fordul a hang, ha a jövő képeit villantja elének, amely a jelen embertelen környezetéből nő ki. Itt elsősorban a forradalmi hangú versekre lehet és kell gondolni. Ami azonban e hangskálából legerőteljesebb és általánosabb az elégikus merengés hangja. Következik ez a költő személyiségéből, egyéniségének sajátos vonásaiból, amelyek közül a legbecsülendőbb: a szerénység. Talán ez is az oka annak, hogy hangja nem jutott el úgy értő fülekhez, mint a hozzá hasonló, vagy akár kisebb tehetségűeké.

*„Az én szavam hiába zeng,
nincsen aki ráfigyelne, –
holt szavaim visszahullanak
fájdalomnak a szívemre.”*

(Az én szavam)

MÉRLEG

Nagy Imre akkor talál rá hangjára, amikor saját paraszti világáról, őszinte hangon, egyéniségének tiszta tükrében ír. Az ő világa embertelenül kiszolgáltatott, és pogányul kegyetlen, de szépre, szabadságra vágó.

Élményanyaga: a parasztok sötét, olykor szivárványos világa. Az ő kora még őrzi a régi mítoszokat és hiedelmeket. A költő élete tele van misztikával, ez jelenik meg verseiben is. Képeinek mágikus ereje akkor hat, ha a természet és az ember harmonikus együttélését mutatja be. Költészetéből a legmélyebb népi világ spontán módon szólal meg. A népköltészethez is többnyire ösztönösen nyúl. Olykor sikerül a vád hangját is megszólaltatnia, de gyakrabban menekül a természet enyhítő harmóniájába az emberi szenvedések elől. Joggal sorolhatjuk a népi lírához írásait. Nagy Imre irodalomtörténeti jelentősége, hogy szociográfiai pontosságú képet rajzolt a 30-as évek Sárrétjáról, ezen túl az ősi népi kultúra hagyományait, a népi látásmód erkölcsiségét örizte meg. Nagy Imre népiességén magasabb kultúra nem sokat alakított. Gondolatait legtöbbször népdalszerű formába öntötte, vagy életképbe, elbeszélő költeménybe, mint Arany meg Petőfi. De hatott rá Ady érzékletessége, szimbolizmusa, Sinka sámánizmusa és a biblia.

Érték, hogy a primitív kultúrát sikerült beemelnie a költészetbe, amely ösztönző jelet, újabb líránk szintézisre törő irányzatainak.

Érték, hogy ezen a keresztre feszített Magyarországon sikerült az ember „istenarcúságát” megmutatnia, úgy, hogy meg tudta őrizni népi kincseit: a népi hagyományokat, szokásokat, mítoszokat, gondolkodásmódot, s mindezt a paraszti nyelv élő elevevenségével jelenítette meg verseiben.

Nagy Imre a magyar irodalomnak ahhoz a szárnyához tartozott, amely hitt a magyar paraszt feltámadásában: a népi irodalomban.

Nagy Imre az a fajta ember volt, aki lehetetlennek tartotta az elszakadást, szűkebb pátriájától, Sárrétudvariból. Köldökzsinóra, a kötődés, mely anyjához, falujához köti. Ha ezt elvágják, számára kezdődhet új élet, mert az már egészen más életforma lenne, amelyben ő képtelen megmaradni, amelyben költészete, ami Sárrétudvariból, szülőfalujából nőtt ki, feltámaszthatatlanul meghalna.

ÜBER DIE DICHTUNG VON IMRE NAGY

Man hört die echte Stimme des Dichters Imre Nagy, wenn er aufrichtig über die Bauernwelt als über seine eigene schreibt. So gilt seine Dichtung als der Spiegel seiner Persönlichkeit. Seine Welt ist furchtbar schutzlos und unheimlich grausam, aber darin steckt doch der Wunsch nach Schönheit und Freiheit. Seine Erlebnisse wurzeln in der dunklen, machmal heiteren Welt der Bauern. Seine Zeit bewahrt noch die alten Mythen und Aberglauben. Das Leben des Dichters ist voll von Mystik, das erscheint auch in seinen Gedichten. Die magische Kraft seiner Bilder lässt sich spüren, wenn diese das harmonische Zusammenleben des Menschen mit der Natur darstellen. In seiner Dichtung wird der Ton der tiefsten Volkswelt auf spontane Weise laut. Er greift auch zu der Volksdichtung durch seine Instinkte getrieben. Manchmal kann er auch den Stimmen der Anklage Ausdruck geben, aber häufiger flieht er vor den menschlichen Leiden in die heilende Harmonie der Natur. Mit Recht kann man seine Dichtkunst zur volkstümlichen Lyrik rechnen.

Die literaturhistorische Bedeutung von Imre Nagy besteht darin, dass er über die Sárrét der 30-er Jahre ein Bild mit soziographischer Genauigkeit gegeben hat, darüber hinaus hat er die Traditionen der alten Volkskultur und die Moral der volkstümlichen Sichtweise bewahrt. Seine Volkstümlichkeit ist von der höheren Kultur nicht besonders berührt worden. Er drückte seine Gedanken am häufigsten in volksliedähnlichen Formen aus, oder wählte das Genrebild und die Ausdruckformen der epischen Dichtung wie Arany und Petöfi. Seine Kunst ist noch von Adys Symbolismus, Sinkas Schamanismus und von der Bibel beeinflusst worden.

Der Wert der Dichtung von Imre Nagy zeigt sich einerseits darin, dass es dem Dichter gelungen ist, der primitiven Kultur im Bereich der Lyrik einen Platz zu finden, was als beispielhafter Versuch für die nach Synthese strebenden neueren lyrischen Tendenzen gilt.

Den besonders hohen Wert des ganzen Werks kann man darin sehen, dass Imre Nagy in dem ans Kreuz geschlagenen Ungarn den Menschen als ein Wesen mit Gottesangesicht darstellen konnte. Dieser Mensch ist fähig die Schätze des Volkes, so die Traditionen und die Volksbräuche, die Mythen, dessen typische Denkweise zu bewahren; Imre Nagy hat all dieses in seinen Gedichten in der lebhaften Sprache der Bauern geschildert.

Imre Nagy gehörte zu den Vertretern der ungarischen Literatur, die an die Auferstehung des ungarischen Bauern an die volkstümliche Literatur glaubten.

Imre Nagy war ein Mensch, der unmöglich gehalten hat, sich von seiner näheren Heimat, von Sárrétudvari, zu trennen. Eine unsichtbare Nabelschnur verband ihn mit seiner Mutter und mit seinem Dorf. Wäre es durchgetrennt worden, wäre das Leben für ihn zu Ende gewesen, weil danach ein Leben ganz anderer Art gekommen wäre, in dem er keine Wurzeln hätte schlagen können, in dem seine Dichtung, die in seinem Geburtsdorf Sárrétudvari geboren ist, nicht mehr hätte weiterleben können.

